

نگرشی بر روند توسعه پژوهشهای اجتماعی، فرهنگی و سیاستهای پژوهشی چند ساله اخیر ایران

دکتر سیف ا... سیف الهی

دانشیار دانشگاه و رییس پژوهشکده جامعه پژوهشی و برنامه ریزی المیزان

چکیده

در دنیای امروز، جایگاه و پایگاه هر جامعه‌ای بستگی به ساختار و شرایط درونی و موقعیت بیرونی آن جامعه دارد که به صورت شبکه بسیار پیچیده و درهم تنیده‌ای تحت عنوان "سیستم اجتماعی" در درون سیستم وسیعتر و بزرگتری تحت عنوان "سیستم جهانی" قرار گرفته است.^(۱)

توسعه پایدار و انسانی نیز در هر جامعه‌ای - با دارا بودن قانونمندیهای ویژه خود و با تاثیر پذیری از شرایط و موقعیت فوق الذکر - روند، ماهیت و فراز و نشیب خود را طی می‌کند.

آگاهی از چنین ساختار، شرایط، موقعیت، روند و ماهیت از یک سو و آگاهی از فراز و نشیب آن از سوی دیگر، ما را در راهبری جامع و در تحقق نیازها، خواستها و آرمانهای آن یاری می‌رساند.

ضرورت آگاهی و شناخت واقعیت‌های توسعه پایدار و انسانی در جهان امروز برکسی - به ویژه بر مدیران، برنامه ریزان و محققان - پوشیده نمانده است.

زیرا با آگاهی و شناخت قانونمندیهای اجتماعی است که می‌توان سکان کشتی جامعه را در راستای هدفهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی برنامه‌های توسعه پایدار و انسانی هدایت و راهبری کرده و در زمره جوامع خود برنامه ریز، خوداتکا، فرهنگ پویا و برگرفته از نیازها و ضرورت‌های خودی قرار دارد.

با توجه به نقطه نظرهای فوق الذکر و تجربه‌های چند دهه اخیر کشورها، با اطمینان کامل می‌توان گفت که آگاهی و شناخت، پیش زمینه و پیش شرط توسعه پایدار و انسانی است. همانطور که امروزه، این واقعیت در ادبیات توسعه و در برنامه‌های توسعه جایگاه ویژه‌ای را، تحت عنوان 'تحقیق و توسعه'^(۲) به خود اختصاص داده است.

آگاهی و شناخت متقن از واقعیت‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی دارای شرایط، زمینه‌ها و ساز و کارهایی است که بدون توجه به آنها دستیابی به چنین آگاهی و شناخت و بهره‌یابی بهینه از آن در برنامه‌های توسعه پایدار و انسانی به سختی میسر است. جامعه ما، که در چند ساله اخیر تلاش بی وقفه‌ای را برای توسعه پایدار و انسانی آغاز کرده است، نیازمند به آگاهی و شناخت متقن از نیازها، شرایط و موقعیت درون و برون سازمانی است، تا بر بنیان آن بتواند حرکت موزون، همگون و پر دوام فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی داشته باشد.

ضرورت توجه به چنین آگاهی و شناخت از جامعه در برنامه اول و دوم در بخش سیاست‌های پژوهشی و توسعه مراکز پژوهشی کاملاً مشهود است. ولی عملکردها، بازتابها و پی‌آمدهای چنین توجهی در مرحله عمل - به خاطر ویژگیهای فرهنگی، روانی و ساختار اداری و سازمانی جامعه و نیز اندیشه‌های ناباورانه برخی بر تعیین‌کنندگی نقش تحقیقات در تصمیم‌گیریها، مدیریت‌ها و در برنامه ریزیها - در حاله‌ای از ابهام و شک و تردید فرو رفته و کم رنگ شده است. بنابراین ضرورت دارد که به این واقعیت فرهنگی - اجتماعی و سیاسی - اقتصادی توجه بنیادی شود.

مقاله حاضر، با طرح چنین مسأله‌ای سعی دارد بطور مختصر به بررسی چنین پدیده‌ای بپردازد و تلاش دارد با ارائه شواهد و دلایلی، روند پرفراز و نشیب آن را نشان داده و راه‌حلهایی در جهت بهبود روابط و مناسبات بهینه تحقیق و توسعه در جامعه پیشنهاد دهد؛ به امید آنکه ادای دین محسوب شده و مفید و مؤثر افتد. ان شاء...

مقدمه

جامعه پیچیده و پویای ما، به عنوان یک جامعه آسیایی و در حال توسعه، دارای سیستمی است با ارکان بنیادی ویژه خود. این سیستم اجتماعی - در بستر آسیایی خود - در طول تاریخ پرفراز و نشیب خویش، چون کشتی در اقیانوس پرتلاطم، سرنوشت خود، منطقه و گاهی قاره‌ها را رقم زده است، بدون آنکه خود از آن آگاهی و شناخت کافی و یا اعتقاد راسخ بدان داشته باشد.^(۳)

چنین سیستم اجتماعی و شرایط حاکم بر آن، مدیریت سیاسی جامعه را - در هدایت آگاهانه به سوی قوام، دوام و پیشرفت - با مسائل و مشکلات ویژه‌ای مواجه ساخته است که جز با تدبیر، بردباری، هوشمندی، کیاست، هوشیاری و برنامه ریزی کوتاه، و درازمدت نمی‌توان گام از گام برداشت.

لازمه چنین حرکتی، آگاهی و شناخت از واقعیتها و حقایق، امکانات و تنگناها، بهره‌یابی از توانمندی نیروهای انسانی و گروه‌های اجتماعی است. این امر جز با اتکاب به دستاوردهای تحقیقات علمی راهبردی، توسعه‌ای و کاربردی میسر نیست.

در فرهنگ و جامعه کهنسال ما، گرچه مطالعه و تحقیق انفرادی قرب و منزلت ویژه‌ای داشته است. ولی امروزه، چنین مطالعات و تحقیقاتی جای خود را به مطالعه و تحقیقات گروهی، سازمانی و نظام یافته داده و سرنوشت جوامع را رقم می‌زند. در واقع، این امر یک ضرورن فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی عام و تام در جهان تلقی می‌شود.

دست اندرکاران سیاسی، اقتصادی، آموزشی و اداری در جامعه ما، آگاهانه و یا ناخودآگاه، به این واقعیت پی برده‌اند ولی در تحقق آن - در مرحله اقدام، پی‌گیری و بهره‌یابی هوشمندانه از دستاوردهای چنین تجربه‌گران‌بها - بازمانده‌اند.

بررسی این پدیده و روند آن، یکی از ضرورتها و نیازهای فرهنگی و سیاسی جامعه ماست با توجه به هدفی که مقاله مطرح کرده است، از طرح سایر مباحث در این زمینه فعلاً خودداری می‌شود. بنابراین، به طور مختصر به روند توسعه و گسترش پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی در چند ساله اخیر در ایران اشاره می‌شود.

روند پژوهش‌های اجتماعی و فرهنگی سالهای اخیر در ایران

شکل‌گیری پژوهش‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در ایران گرچه به دهه‌های پیش از انقلاب اسلامی بر می‌گردد، ولی توجه بدان و سیاستگذاری - بر بنیان ضرورت‌ها و نیازها - معطوف به تحولات فرهنگی، اجتماعی و سیاسی پس از انقلاب اسلامی است. (۴)

از ویژگی‌های این دوره، توجه به تاسیس مراکز پژوهشی و گسترش فعالیت‌های پژوهشی در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی در بخش غیر دولتی است. این پدیده نوین، گرچه حرکت بدیع، متهورانه و الزامی در روند توسعه پایدار کشور است، ولی از سرعت، اطمینان، اعتماد، پایداری و حمایت مطلوب و عملی برخوردار نیست. (۵)

همانطور که می‌دانیم، در گذشته و نیز هم اکنون متولی پژوهش‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی ایران دولت بوده است که با تاسیس برخی از مراکز پژوهشی در دانشکده‌ها و دانشگاه‌ها، اقدام به انجام تحقیقاتی در زمینه‌های مورد نظر می‌نموده است. ولی در سالهای اخیر، سیاست‌های پژوهشی الهام گرفته از سیاست‌های توسعه پایدار کشور و نیز برگرفته از تجربه جهانی، ادبیات و برنامه‌های توسعه سایر کشورها، توجه بنیادی به شکل‌گیری و گسترش و نهادینه ساختن تحقیقات و فرهنگ تحقیقات در بخش خصوصی و غیر دولتی نیز شده است.

برخی علل و عوامل این رویکرد را چنین می‌توان برشمرد:

- ۱- احساس نیاز و ضرورت به این واقعیت که تحقیقات در کشور باید توسعه یابد.
- ۲- کمبود امکانات و عدم توانایی دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی وابسته به دانشگاه‌ها و سازمان‌های دولتی در اجرای طرح‌های پژوهشی در ابعاد و سطوح کاربردی، راهبردی و توسعه‌ای مورد نیاز جامعه
- ۳- نیاز به ارتقای کیفی و کمی محققان در سطح کشور.

۴- ضرورت گسترش توالی‌گری در امور اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و سپردن برخی از امور و فعالیت‌های اجتماعی و فرهنگی اقتصادی به گروه‌ها و افراد جامعه.

۵- جهت‌دهی آموزش، صنایع، فن‌آوری و... به سوی نوآوری، ابتکار، پویایی، درون‌زایی و بهره‌یابی بهینه از این روند در استقلال فرهنگی، علمی، فن‌آوری و در نهایت استقلال سیاسی و اقتصادی بیشتر جامعه.

۶- آگاهی و اعتقاد مدیریت سیاسی بر این نظر که بنیان هر برنامه ریزی و حرکت فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بر تحقیقات علمی استوار است.

۷- آگاهی نسبی به این واقعیت و حقیقت که نیروی محرکه و توسعه‌ی پایدار، در هر جامعه بستگی به نوع ماهیت و هویت و فن‌آوری همان جامعه دارد. در واقع، فن‌آوری با دو بال پر قدرت خود توانمندی جامعه را مشخص و تعیین می‌کند این دو بال عبارتند از ابزارهای تولید و دانش و بینش فنی و یا به اصطلاح نرم افزارها و سخت افزارهای موجود در جامعه، حقیقت امر این‌که، قدرت و توانایی این دو بال نیز بر تحقیق نهاد شده است. در این زمینه جامعه ما در طول هشت سال جنگ تحمیلی به دستاوردهای مهم فرهنگی و فکری دست یافت و اکنون تلاش دارد بدان جامعه عمل پیوشاند. این دستاورد تجربی عبارت بود از دستیابی به فن‌آوری بومی و درون‌زای و ابط و مناسبات تاریخی فرهنگی و اجتماعی خود.

۸- گسترش تهاجم فرهنگی و تحریم‌های اقتصادی و سیاسی برخی کشورهای پیشرفته صنعتی علیه نظام جمهوری اسلامی از یک سو و بحران فن‌آوری و اقتصادی در جهان امروز از سوی دیگر، زمینه ساز توجه به خود و نیروی خودی و در نهایت توجه بنیادی به ابعاد فکری، فرهنگی و اجتماعی توسعه شده است.

۹- تلاش برای استقلال فکری، علمی و آموزشی دانشگاه‌ها از طریق تکا به مطالعات و تحقیقات خودی و زنده کردن این نظر که فرهنگ و

جامعه ما با ظرفیت و توانایی خود، می تواند نیازهای علمی، آموزشی و اطلاعاتی در زمینه های فن آوری، اقتصادی، صنعتی و... را بر آورده سازد.

با توجه به نکات فوق الذکر و با توجه به سوابق فرهنگی دیرینه در تحقیقات انفرادی - در زمینه های علوم اجتماعی، علوم انسانی، فلسفی، دینی و علوم فیزیکی - در ایران، متأسفانه روند توسعه تحقیقات علمی بر پایه نظام، سازمان و تشکیلات مشخص و فعالیتهای گروهی متشکل بسیار به کندی پیش رفته است.

از نظر تاریخی، اولین موسسه تحقیقاتی سازمان یافته در کشور (موسسه تحقیقاتی انستیتو یاستور) در سال ۱۲۹۵ هجری شمسی تاسیس شد. تعداد موسسات تحقیقاتی تا سال ۱۳۷۱ حدود ۱۹۱ بوده است که اغلب آنها وابسته به وزارتخانه ها و یا سازمانها و نهادهای دولتی بوده است. برخی از آنها به صورت نیمه فعال بوده و برخی دیگر فقط نامشان در سازمان و تشکیلات اداری نمود پیدا کرده است.

در بخش غیر دولتی، اولین موسسه تحقیقاتی در سال ۱۳۵۷ در ایران تاسیس شد. تعداد موسساتی که تا سال ۱۳۷۱ در بخش غیر دولتی در ایران تاسیس شده است حدود ۳۱۵ موسسه و یا شرکت می باشد که اکثر آنها یا در رشته های فنی، مهندسی مشاور و خدماتی بوده و یا فقط نام آنها به ثبت رسیده است، بدون آنکه فعالیتی داشته باشند.^(۶) تا چند سال اخیر - می توان گفت - موسسه تحقیقی در زمینه علوم اجتماعی و انسانی (خاص) در بخش غیر دولتی در ایران تاسیس نشده بود تنها در سالهای اخیر است که با توجه به سیاستهای برنامه های عمرانی کشور و سیاستهای توسعه پژوهش در ایران، برخی افراد و یا گروهها اقدام به تاسیس مراکز پژوهشی در بخش غیر دولتی در رشته های علوم انسانی و اجتماعی نموده است. اکثر این موسسات در رشته های علوم دینی، تاریخی و ادبیات کلاسیک می باشد.

بررسی این امر که چرا بخش غیر دولتی و خصوصی تمایل و رغبت به سرمایه گذاری نیروی انسانی و مالی جهت تاسیس مراکز تحقیقاتی در زمینه های فرهنگی و اجتماعی نشان نمی دهد، یک ضرورت تاریخی، فرهنگی و اجتماعی است. جدول شماره ۱ نشانی دیگر از میزان توجه به فعالیتهای پژوهشی در بخش غیر دولتی است.

جدول شماره ۱۰ (۷):

اعتبارات تحقیقاتی موسسات پژوهشی به تفکیک بخش دولتی و غیردولتی

اعتبار	جاری		عمرانی		جمع	
	درصد	مبلغ	درصد	مبلغ	درصد	مبلغ
جمع کل	۷۸/۹۶۲/۷۸۸	۱۰۰	۱۴۰/۷۵۷/۶۹۷	۱۰۰	۲۱۹/۷۲۰/۴۸۵	۱۰۰
دولتی	۷۷۲۵۳/۰۴۹	۹۷/۸	۱۴۰/۱۴۲/۰۶۰	۹۹/۶	۲۱۷/۳۹۵/۱۰۹	۹۸/۹
غیر دولتی	۱/۷۰۹/۷۳۹	۲/۲	۶۱۵/۶۳۷	۰/۴	۲/۳۲۵/۳۷۶	۱/۱

جدول مذکور، میزان و کمیت توزیع اعتبارات تحقیقاتی کشور را نشان می‌دهد. اعتبار اختصاص یافته به بخش غیر دولتی در سال ۱۳۷۱ مبلغ ۲/۳۲۵/۳۷۶ ریال یعنی ۱/۱٪ از کل اعتبارات تخصیص یافته به تحقیقات کشور می‌باشد. مبلغ مذکور هزینه‌های جاری، عمرانی و... را شامل می‌شود. از کل مبلغ اعتبارات تخصیص یافته به پژوهش در سال ۶۹/۷۰، که کلاً ۱۹۸/۰۹۰/۰۶۰ ریال می‌باشد، مبلغ ۲۴/۲۲۵/۰۰۰ ریال به علوم انسانی و اجتماعی اختصاص یافته است. از مبلغ مذکور، فقط ۱۶/۹۳۵/۹۸۵ ریال پرداخت شده است. (۸) جدول شماره ۲ جایگاه ایران را در میان برخی کشورها از نظر میزان هزینه‌های تحقیقاتی نشان می‌دهد.

جدول شماره ۲^(۹): هزینه تحقیقاتی چند کشور و نسبت آن به GNP^(۱۰) در سال ۱۳۷۱

منطقه (سال مبدأ)	هزینه تحقیق و توسعه (میلیارد دلار)	نسبت به (GNP) (درصد)
آفریقا	۱/۱۳۹	۰/۲۵
آمریکا	۱۹۶/۵۸۱	۲/۸۷
آسیا	۹۱/۲۱۸	۲/۰۵
اروپا	۱۰۴/۹۵۶	۲/۲۱
اقیانوسیه	۲/۹۸۴	۱/۳۸
کشورهای توسعه یافته	۴۳۴/۲۶۵	۲/۹۲
کشورهای در حال توسعه	۱۸/۳۲۵	۰/۶۴
کشورهای عربی	۳/۰۷۸	۰/۲۶
آمریکای لاتین	۲/۸۶۰	۰/۴۰
ایران	۰/۲	(۸)۰/۸

توجه جدی به تحقیقات گرچه از اوایل برنامه اول آغاز گردیده است، ولی روند رو به افزایش آن را در خلال برنامه عمرانی دوم و در عملکرد برخی سازمانها و نهادهای دولتی می توان دید. از نظر کمی افزایش تعداد طرحهای پژوهشی در زمینه امور و مسائل اجتماعی و فرهنگی در برخی از وزارتخانهها و سازمانها (مانند وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان صدا و سیما، شهرداری تهران، مرکز پژوهشهای مجلس شورای اسلامی و...) و صدور مجوز مراکز تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی توسط برخی از وزارتخانهها، سازمانها و نهادها «مانند وزارت صنایع، سازمان برنامه و بودجه، وزارت فرهنگ و آموزش عالی و...» نشانی از توجه و ضرورت توسعه مراکز تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی در چند سال اخیر در ایران است. افزایش بودجه و اعتبارات تحقیقاتی گرچه در طول برنامه اول ادامه داشت، ولی افزایش آن در پایان برنامه دوم قابل توجه است. مقرر شده است میزان اعتبار تخصیص یافته به تحقیقات تا پایان برنامه دوم به دو درصد از کل درآمد ناخالص ملی برسد. این میزان تخصیص،

اگر صرف تحقیقات اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و عمرانی شود و نظارت عالی به بر کم و کیف آن اعمال گردد جهش فوق‌العاده‌یی را در روند گسترش "تحقیق و توسعه" در ایران در پی خواهد داشت.

چنین روند، رویکرد و عملکردها، زمینه‌ساز توسعه پایدار، انسانی و اجتماعی در جامعه است، ولی آنچه که جای نگرانی است، فاصله زمانی، فکری و اجرایی بین تدوین برنامه‌ها و رویکردهای راهبردی و اجرای آن توسط سازمانها، نهادها و مدیران اجرایی است.

تجربه توسعه در سایر کشورها و در خود ایران، نشان داده است که چنین نارسایی، تعلل و کندی - کم و بیش - در تمام جوامع بوده است ولی آنچه از جامعه ما انتظار می‌رود این است که با توجه به رخدادهای عظیم انقلاب اسلامی، تحولات و دگرگونی‌های عظیم در سطح ملی و جهانی، تجربه‌های هشت سال جنگ تحمیلی در ایران و تجربه ۵۰ سال برنامه‌ریزی توسعه در ایران، نبایستی چنین موانع اداری، سازمانی و انسانی در روند و گسترش تحقیق و توسعه در ایران وجود داشته باشد.

امید و تلاش بر این است که با آگاهی، هوشمندی، تعهد و وجدان کاری این موانع تنگناهای انسانی، فرهنگی، اجتماعی و انقلابی از سر راه تحقیق و توسعه، توسط مدیران، برنامه‌ریزان، مجریان و محققان بر داشته شود تا روند توسعه در جهت تحقق هدفهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی انقلاب اسلامی ادامه یابد و گروههای اجتماعی و فرهنگی و سازمانها و نهادها در این راستا حرکت کنند.

سیاستهای پژوهشی کشور در چند سال اخیر

توجه به توسعه و گسترش تحقیقات و به تبع آن توسعه و گسترش مراکز تحقیقات دولتی و غیر دولتی در برنامه‌های اول و دوم و تعیین خط مشی‌ها و سیاستهای پژوهشی کشور با شکل‌گیری شورای پژوهشهای علمی کشور به مرحله تازه‌ای رسیده است که در صورت تحقق هدفهای تعیین شده برای شورا و اعمال آنها در سطح ملی آینده‌پرباری را نوید می‌دهد.

ضرورت نگرش نوین به تحقیق و توسعه و رویکرد به نقش تحقیقات

اجتماعی و فرهنگی در موفقیت برنامه‌های عمرانی و در بازسازی نظام فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه، نشان از حرکت و روند مطلوب و امیدوار کننده در سیاستهای پژوهشی کشور است.

اگر به شکل‌گیری شورای پژوهشهای علمی کشور، فرهنگستان علوم و ماهیت گسترش رشته‌های دانشگاهی در دوره کارشناسی ارشد و دکتری و مصاحبه‌ها و سخنرانیهای مسؤولان و نویسندگان در نشریات تخصصی و غیر تخصصی نظر بیفکنیم، زوایای تنگناها، کمبودها و نارساییهای فرهنگی، اجتماعی، سازمانی و مدیریتی مربوط به امر "تحقیق و توسعه" در ایران آشکار می‌شود. حقیقت امر این است که تصمیم‌گیری باید از محدوده و مباحث کلان و نظری شکل گرفته در اتاقها و سالنها بیرون آید و واقعیتهای موجود از زبان محققان و مجریان طرح‌ها و از آنها که بیشتر با مشکلات اجرایی سروکار دارد برگرفته شود.

شورای پژوهشهای علمی کشور، سایر سازمانها و نهادها ذیربط به حد کافی آیین‌نامه‌ها، مقررات و ضوابط تدوین و تعیین کرده‌اند، ولی آنچه که کمتر بدان بها داده شده و نمود پیدا کرده است، از یک سو، تاخیر زمانی در اجرای تصمیم‌گیریها و آیین‌نامه‌ها و مقررات مذکور است و از سوی دیگر کم توجهی به مصوبات و آیین‌نامه‌های مذکور در حمایت و پشتیبانی از مراکز و موسسات تحقیقات دولتی، بویژه غیر دولتی، بوده است.

اگر چه از یک سو، وجود موانع فرهنگی، اجتماعی و تاریخی و ماهیت تحولات چند دهه اخیر جامعه ما، تصمیم‌گیریهای کند گونه شورای پژوهشهای علمی کشور، فرهنگستان علوم و سایر مراکز تصمیم‌گیری در زمینه تحقیق و توسعه و هدایت آن در جهت برنامه‌های توسعه اول و دوم را توجیه‌پذیر می‌نماید، ولی نیاز و ضرورت جامعه به حرکت‌های قاطع و شتاب آفرین در جهت توسعه پایدار و بهره‌یابی از آموزشهای نوین و نوآور و به کاربری دستاوردهای تحقیقات توجیه‌گری‌های مذکور را نمی‌پسندد. زیرا برای هر مشکل و مانعی - ولو بسیار سخت و دیرپا - راه‌حلهای بهینه‌ای، وجود دارد که از یک سو، با مدیریت هوشمندانه، مدبرانه و برنامه‌ریزیهای بهینه و از سوی دیگر با کنار گذاشتن محافظه‌کاریها و ملاحظه‌کاریها و مصلحت‌اندیشیهای فردی، خودخواهی‌ها و فرصت‌طلبی‌ها می‌توان بر موانع و

مشکلات فایق آمد. (۱۱) کما اینکه تصمیمات و شکل دهی سازمانها و نهادهای نوینی در راستای توجه جدی به تحقیق و توسعه (شورای پژوهشهای علمی کشور، فرهنگستان علوم، مراکز تحقیقاتی در وزارتخانه‌ها و نهادها و ظهور مراکز تحقیقاتی غیر دولتی در امور فرهنگی و اجتماعی و...) نشانی از تلاش و کوشش برای از بین بردن موانع فرهنگی، اجتماعی، روانی و تاریخی توسعه تحقیقات در کشور است. مساعدتها و حمایت‌های مادی و معنوی برخی از سازمانها، نهادها و وزارتخانه‌ها در سالهای اخیر از توسعه تحقیقات فرهنگی، اجتماعی و... نشانی دیگر از سمت گیری مدیریت و برنامه‌های توسعه در راستای بهره‌یابی از تحقیقات در برنامه ریزی و حل معضلات جامعه است. امید است که این حرکت سازنده فرهنگی و اجتماعی به بار بنشیند و منشأ اثری باشد.

در برنامه عمرانی اول توجه زیادی به بخش تحقیقات و تخصیص اعتبار به منظور توسعه تحقیقات در کشور شده است. ولی با توجه به استانداردهای جهانی، این اعتبارات در حداقل سطح و میزان بوده است. طبق اسناد و مدارک موجود میانگین اعتبار تحقیقات در طول برنامه اول حدود ۰/۳ درصد از تولید ناخالص ملی بوده است. مقرر شده بود تا پایان برنامه پنجساله اول این رقم به ۰/۶ درصد برسد. این رقم با مقایسه سایر کشورها در سطح بسیار پایینی قرار دارد، بویژه آنکه هدفها، سیاستها و انتظارات در جامعه فراتر از این‌ها بوده است. جدول شماره ۳ اعتبارات تحقیقاتی کشورها را (به تفکیک کشورهای توسعه یافته، در حال توسعه و عقب افتاده) نسبت به تولید ناخالص آنها در سال مورد نظر نشان می‌دهد.

جدول شماره ۳: (۱۲) سه بودجه تحقیقاتی به نسبت تولید

ناخالص ملی کشورها، ۱۹۹۱

نوع کشورها	کشورهای عقب افتاده	کشورهای در حال توسعه	کشورهای پیشرفته صنعتی
میزان بودجه تحقیقاتی	۰/۵ درصد	۰/۵ تا ۰/۲ درصد	۳ درصد و بیشتر

روند رو به افزایش اعتبار بودجه تحقیقاتی کشور بین سالهای ۱۳۶۷ الی ۱۳۷۰ را می توان در جدول شماره ۴ ملاحظه کرد. مقایسه جدول مذکور. یا جدول شماره ۵، که نمایانگر اعتبار تحقیقاتی برخی کشورها نسبت به درآمد ناخالص ملی است، وضعیت تحقیق و اعتبارات تحقیقاتی کشور در سالهای مورد نظر را نشان می دهد.

جدول شماره ۴: (۱۳) بودجه تحقیقاتی مصوب

در قانون بودجه کشور طی برنامه اول

سال	۱۳۶۷	۱۳۶۸	۱۳۶۹	۱۳۷۰
درصد	۲۱/۰ درصد	۲۲/۰ درصد	۴۲/۰	۵۱/۰ درصد

جدول شماره ۵: (۱۴) سهم بودجه تحقیقاتی از تولید

ناخالص ملی در برخی از کشورهای منتخب (به درصد)

کشور	آمریکا	فرانسه	آلمان	انگلستان	یوگسلاوی	تایلند	هند	کره	اندونزی	بلیچین	ایران
۰/۰	۴۶/۲	۰۳/۲	۳۹/۲	۲/۲	۹/۰	۲۶/۰	۶/۰	۶/۰	۴/۰	۱۷/۰	۱۲/۰

آنچه که روند توسعه تحقیقات در ایران را کند کرده و سیاستهای توسعه‌ای برنامه‌های عمرانی را در مورد تحقیقات کم‌رنگ کرده است اختلاف نگرش و عملکرد بین مدیران و مسؤولان رده بالای کشور با مدیران و مجریان رده میانی و اجرایی در نحوه هزینه کردن و اعمال سیاستهای پژوهشی در سطح سازمانها، نهادها و استانها است.

مدیریت سیاسی جامعه در یافته است که استقلال فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و صنعتی کشور در گرو توسعه پایدار است. این واقعیت تحقق نمی یابد مگر با داشتن فن آوری پویا و درونزای بومی که خون تازه‌ای را در شریان اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه بدمد. دستیابی به فن آوری پویا و درونزا، با مناسبات، روابط و ارزشهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی خودی جز با تحقیق و توسعه و

نهادی ساختن تحقیق و فرهنگ تحقیق در جامعه امکان‌پذیر نیست. همین دلیل است که سمت و سوی تصمیمات مدیریت سیاسی و شورای پژوهش علمی کشور در چنین راستا قرار گرفته است.

مدیران و مجریان رده میانی و اجرایی، با تجربه و برداشتهایی شخصی، باور دارند که مسائل و مشکلات سازمانها و نهادها و در نهایت جامعه را بهتر از محققان می‌دانند. بنابراین پیشاپیش نتیجه تحقیقات برای آنها مشخص است. از این روی اعتقادی به هزینه کردن اعتبارات پژوهشی در سازمانهای خود را ندارند و یا در صورت اجبار، بیشترین مبلغ اعتبارات پژوهشی را به هزینه‌های عمرانی، جاری و رفاهی اختصاص می‌دهند.

این چنین رویه، نگرش و عملکرد از یک سو، موجب خطاهای فاحش، هزینه و نیروی انسانی می‌شود و از سوی دیگر زمینه‌سازی تفاوتی‌ها، سطحی‌نگری‌ها و عقب افتادگی‌های فکری، فرهنگی و اقتصادی در بین گروه‌های اجتماعی در سازمانها می‌گردد.

با توجه به نقطه نظر فوق‌الذکر، تصمیم‌گیرندگان، برنامه‌ریزان و مدیران رده بالای جامعه، باید بر این معضل، راه‌چاره‌ای بیندیشند. زیرا تداوم چنین اختلاف نظر و رویه صدمات و لطمات جبران‌ناپذیری به برنامه‌های توسعه آور آورده است و آشتی جامعه با دانشگاهها و مراکز تحقیقات دولتی و غیر دولتی را با موانع جدی مواجه می‌سازد. کما اینکه مذاکرات جلسات شورای پژوهش‌های علمی کشور، کمیسیونهای تخصصی مربوطه، سمینارهای مربوط به تحقیق و توسعه در ایران، مصاحبه‌های مسؤولان کشور بطور مستقیم و غیر مستقیم حاکی از این واقعیت است. خوشبختانه، روند روبه توسعه ساختار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه و تحولات گسترده‌ای که در سطح ملی و جهانی در زمینه تحقیق، توسعه و فن‌آوری صورت گرفته است ابتکار عمل را به دست مؤسسات صنعتی، تولیدی، مراکز تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی داده است که در سرنوشت جامعه نقش بنیادی را ایفا می‌کنند. کما اینکه در برنامه عمرانی دوم کشور توجه بنیادی و جدی به تحقیق و توسعه و گسترش مراکز تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی شده است. این سیاست در تصمیمات شورای پژوهش‌های علمی کشور در زمینه تعیین خط مشیهای تحقیقاتی

کشور، که در شصت و دومین جلسه مطرح و تصویب شده است، نمایان است. با توجه به روند رو به گسترش توسعه کشور و سیاستهای توسعه‌ای پژوهش و مؤسسات پژوهشی دولتی و غیر دولتی، ضرورت دارد که تمام گروههای اجتماعی، فرهنگی و افراد در تمام رده‌ها با بیان موانع و تنگناهای تحقیق و توسعه در ایران در رفع آنها کوشند و این رسالت و تعهدی است که برگردن همه نهاده شده است و کوتاهی از آن مسوولیت شغلی، اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی را در بر دارد.

مسائل، موانع و تنگناهای بنیادی در روند توسعه پایدار

پژوهشهای اجتماعی و فرهنگی در ایران

انتظارات و توانایی‌های انسان پایان‌ناپذیر است. هر قدر انسان بال و پر می‌گشاید، افقها، روشنایی‌ها و راه‌حلهای مطلوبتر را مشاهده کرده، بدان سوی حرکت می‌کند. جامعه و فرهنگ ما، نیازمند و تشنه تغییر، تحول و توسعه است. بنابراین بر مدیران، مسؤولان و محققان متعهد و مسؤول جامعه است که با راهگشایی‌های واقع بینانه و بردبارانه، افقهای فکری و فرهنگی نوینی را پیش پای گروههای اجتماعی و فرهنگی بگذارند چنین حرکت هوشمندانه، متهورانه و مدبرانه، نیازمند شناخت، آگاهی و تحقیق همه جانبه است.

با چنین حرکتی می‌توان از توانایی‌های گروههای اجتماعی و فرهنگی بهره جست و به انتظار و توقعات آنها پاسخ بهیته داد و آنها را در جهت راستای هدفهای توسعه پایدار هدایت و راهبری کرد.

با توجه به مراتب مذکور، یکی از اقدامات بنیادی جامعه ما بایستی زدایش و یا کاهش مسائل، موانع و تنگانهای اصلی در راه توسعه و تحقیق باشد. زیرا تحقیقات، بویژه تحقیقات فرهنگی و اجتماعی در ایران با موانع، تنگانها و مسائل بنیادی مواجه است. بدون توجه به این موانع نمی‌توان تحقیقات علمی را در خدمت توسعه پایدار و برنامه‌ریزیهای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی قرار داد.

مهمترین و بنیادی‌ترین موانع تحقیق را در ایران می‌توان چنین برشمرد:

- ۱- نهادی نشدن تحقیق، تفحص و نوآوری در فرهنگ و جامعه ما
 - ۲- باور نداشتن به نقش تحقیقات، بویژه تحقیقات فرهنگی و اجتماعی، در توسعه اقتصادی - اجتماعی و برنامه‌های توسعه
 - ۳- وجود روابط شخصی و سلبقه‌ای در واگذاری تحقیقات به محققان و مؤسسات تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی
 - ۴- نبود متولی اصلی و واقعی برای مراکز پژوهشی در بخش غیر دولتی
 - ۵- نبود آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌های اجرایی و سیاست‌های مشخص و عملی در حمایت از مراکز پژوهشی غیر دولتی و هدایت آنها به سوی هدف‌ها و سیاست‌های توسعه‌ای کشور و نظارت بر کم و کیف فعالیت‌های آنها.
 - ۶- کمبود نیروی انسانی محقق و کارآمد در سطح ملی و در مراکز آموزشی و پژوهشی کشور^(۱۵)
- علل و عوامل چنین تنگناها، موانع و مشکلات را می‌توان در بستر تاریخی، فرهنگی و اجتماعی و در ماهیت توسعه جامعه جست. واقعیت‌های مزبور را می‌توان از سه بعد زیرموردبررسی جامع‌قرار داد:

الف - بعد روانشناختی اجتماعی، فرهنگی، اجتماعی و تاریخی

ب - بعد علمی

ج - بعد سازمانی، اداری و انسانی^(۱۶)

پی آمدهای روانی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی شرایط و موقعیت فوق‌الذکر کم و بیش در صفحات گذشته بازگو شده است.

اهم پی آمدها را می‌توان چنین برشمرد:

۱- نارسایی و گسیختگی در نظام دهی و کارآمدی مراکز تحقیقاتی

۲- نبود جایگاه مشخص محقق و معلم و روابط و مناسبات این دو در روند

تحقیق و توسعه و در برنامه ریزی‌های آموزشی، پژوهشی و فرهنگی

- ۳- نبود رابطه تنگاتنگ و کارآمد بین آموزش و پژوهش در نظام آموزشی کشور
- ۴- نبود آگاهی و شناخت واقعی، جامع و متقن از تنگناها، مسائل و مشکلات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی کشور در بین گروههای فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و سازمانها و نهادهای دولتی و غیردولتی از یک سو و تظاهر به آگاهی، شناخت و اشراف به امور و مسائل از سوی دیگر در بین مدیران اجرایی و برخی از قشرهای اجتماعی و فرهنگی.
- ۵- وجود مقررات دست و پاگیر و بازدارندهٔ اداری، مالی و ارزشگذاریهای سلیقه‌ای و گاهی متضاد در سازمانها و نهادهای دولتی.
- ۶- وجود روابط سازمانی و اداری از یکسو و روابط غیر رسمی، و خانواده گونه از سوی دیگر در سازمانها و نهادها در ساماندهی، سازماندهی و اجرای وظایف سازمانی.
- ۷- سیطره بخش اداری و مالی بر بخشهای آموزشی و تحقیقاتی و یا در واقع، وابستگی آشکار و پنهان فعالیتهای تحقیقاتی به واحدهای اداری و مالی.
- ۸- عدم تمایل به سرمایه گذاری در بخش تحقیقات، بویژه در تحقیقات فرهنگی و اجتماعی، در بخش غیر دولتی.
- ۹- نبود ارتباط ارگانیک بین مراکز تحقیقاتی، اعم از دولتی و غیردولتی، در کشور.
- ۱۰- نبود مراکز اطلاع رسانی، اسناد و مدارک قابل دسترسی محققان و علاقمندان
- ۱۱- بی میلی و بی توجهی به دستاوردهای تحقیقات، بویژه به تحقیقات اجتماعی و فرهنگی
- ۱۲- نبود آمار و ارقام مستند از تولیدات اقتصادی و صنعتی و آمارهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در سطح کشور
- علل و عوامل در ناهمگونی توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و پیآمدهای برشمرده در بالا فقط مختص به جامعه ما نیست، بلکه کم و بیش در تمام جوامع یافت می شود. جوامعی که در مرحله گذار از مرحله کشاورزی سنتی یا توسعه

ناپایدار به مرحله توسعه پایدار هستند با تنگناها و مشکلاتی مواجه هستند. جامعه ما نیز مبری از این تنگانها و مشکلات نیست بنابراین، می‌توان با درایت، دلسوزی، رفتار و تفکر عقلانی با هوشمندی تمام و با برنامه‌ریزیهای متکی بر تحقیق و آگاهی متقن از رخدادهای واقعیتهای داخلی و جهانی این گذار را در حداقل زمان و بدون اتلاف نیروی انسانی و امکانات مادی و معنوی پشت سر گذاشت.

چند پیشنهاد عملی و اجرایی

با توجه به نقطه نظرهای بیان شده در صفحات پیشین، توسعه و نهادینه شدن تحقیقات علمی در جامعه و فرهنگ به زمان بیشتر، نیروی انسانی متعهد و متخصص و سرمایه‌گذاری اقتصادی نیاز دارد.

پیش از ارائه پیشنهادهایی در این زمینه، باید اذعان داشت که نهادی شدن تحقیق در جامعه و فرهنگ ما و باور داشتن به نقش تحقیقات - بویژه تحقیقات فرهنگی و اجتماعی - در راهبری و تدوین طرحهای اجتماعی، فرهنگی، جاری و عمرانی و واگذاری آنها به مجریان و محققان طبق ضوابط مشخص و مدون به سه پیش زمینه بنیادی نیاز دارد.

الف - اعتقاد راسخ به نقش تحقیقات علمی - بویژه به تحقیقات اجتماعی و فرهنگی - در راهبری جامعه، برنامه‌ریزیهای توسعه و حل معضلات و مسائل جامعه
ب - وجود فضای باز فرهنگی و اجتماعی - در چارچوب ظرفیت‌های انسانی، فکری و فرهنگی جامعه - برای مطالعات و تحقیقات اجتماعی، به گونه‌ای که اگر نتایج برآمده از تحقیق جنبه انتقادی داشته باشد و یا موافق خواسته کارفرما و یا گروه‌های ویژه نباشد، با سعه صدر و بادید واقع بینانه مورد امعان نظر قرار گیرد. چنین فضایی، زمینه را برای ارائه راه‌حل‌های واقع بینانه بی طرفانه و علمی از سوی محقق و مجری طرح فراهم می‌سازد.

ج - حفظ حقوق معنوی و مادی محققان و مراکز تحقیقاتی - بویژه مراکز تحقیقاتی غیر دولتی - توسط کارفرمایان و مدیران سازمانهای اداری و اجرایی از نظر دریافت طرحهای پیشنهادی برای اظهار نظر و بررسی و پاسخ متقن و به موقع به آنها

در رد و یا پذیرش طرح‌های مذکور. اما نکته اصلی این است که با توجه به پیش زمینه‌های اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی مذکور - که امروزه در محافل پژوهشی مسأله ساز شده است - به چند پیشنهاد دیگر در جهت تحقق هدفهای بیان شده در این مقاله اشاره می‌شود:

۱- در تهیه و تدوین متن بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و قانون بودجه از نظر سیاست‌گذاری، نحوه واگذاری طرحهای پژوهشی، نحوه تخصیص اعتبارات بودجه تحقیقاتی و تشویق مراکز تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی دقت بیشتری شود. به این معنا که، وقتی کلمه "دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی" در چنین متونی آورده می‌شود، نیت و منظور باید دانشگاهها، مؤسسات آموزشی، مراکز تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی باشد، نه فقط چند دانشگاه و مرکز تحقیقاتی وابسته به دانشگاهها و مراکز دولتی، عدم صراحت بخشنامه‌ها، دستورالعمل‌ها و قانون بودجه در این مورد، موانع و سوء تعبیرهای زیادی را در سالیهای گذشته ایجاد کرده است که این جریان بانیت و هدف تصمیم گیرندگان و برنامه ریزان منافات دارد. امید است چنین توجهی فاصله بین سیاستهای پژوهشی، هدفهای پژوهشی و عملکردها را به حداقل برساند. (۱۷)

۲- مدیران و مسؤولان رده بالای مراکز تحقیقاتی، سیاست‌گذاری و تصمیم گیری، بایستی در امر مدیریت و مشاوره از وجود محققان، متخصصان علوم اجتماعی و فرهنگی نیز بهره گیرند. همانطور که ملاحظه می‌شود، اختصاص قسمت اعظم مسؤولیت‌های مذکور به محققان و متخصصان رشته‌های فنی از یک سو، موجب یکسویه شدن نظرها، بینش‌ها و عملکردها در امر سیاست‌گذاری شده و از سوی دیگر موجب کم اثر شدن تشویق و ترغیب و در نتیجه موجب کندی روند تحقیق و توسعه اجتماعی و بی تفاوتی همکاران پژوهشی شده است. این جریان، بار فرهنگی و اجتماعی تحقیقات را کم رنگ کرده و روی بخش اعظم مسائل انسانی و فرهنگی در تحقیقات سرپوش گذاشته است.

۳- با توجه به روند رو به گسترش مراکز تحقیقاتی غیر دولتی و سیاست ترغیب و تشویق محققان و متخصصان در جهت سرمایه گذاری در بخش غیر دولتی، ضرورت دارد عملاً مسؤولان امر در این زمینه برنامه‌های اجرایی و عملی تنظیم، اعلام و اعمال کنند. مهمتر از همه اینکه متولی اصلی این مراکز باید هر چه زودتر

مشخص شود تا از پراکندگی، عدم نظارت بر کیفیت کار مراکز تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی و نیز از مداخله و اعمال نظرهای شخصی و ناآگاهانه برخی از مدیران سازمانها و در نهایت از ناامیدی و عدم اطمینان در بین محققان و مدیران چنین مراکزی جلوگیری به عمل آید.

۴- پیشنهاد می‌شود چند نفر نماینده از مراکز تحقیقات غیر دولتی در رشته‌های مختلف در شوراهای کمیسیونهای مربوط به سیاستگذاری، تصمیم‌گیری و برنامه ریزی در امور تحقیقاتی شرکت داشته باشند تا از این طریق با ایجاد ارتباط متقابل بین مدیریت تصمیم‌گیری و مدیریت پژوهشی، زمینه برای کاهش و زدایش مسائل، معضلات و مشکلات اداری، انسانی، مالی و ارتباطی فراهم شود.

۵- پیشنهاد می‌شود که مدیریت سیاسی، حمایت و پشتیبانی مالی - سیاسی و فرهنگی از مراکز تحقیقات غیر دولتی را سازمان داده و بطور قانونی آن را جزو برنامه‌ها و سیاستهای توسعه‌ای خود قرار دهد. چنین جریانی عملاً زمینه بسیار مساعدی را برای جلب و جذب نیروهای متخصص و متعهد به امور فرهنگی و مطالعات اجتماعی و سرمایه‌گذاری نیروی انسانی و اقتصادی فراهم می‌کند.

۶- از آنجاکه در جامعه و فرهنگ ما، برنامه‌ریزی و سرمایه‌گذاری میان مدت و بلند مدت در امور فرهنگی و اجتماعی - بویژه در بخش خصوصی - جایگاه و پایگاه خود را پیدا نکرده است، بنابراین ضرورت دارد، مبتکران و پیشگامان این گونه مراکز و فعالیتها از حمایت و مساعدتهای بیشتر و عملی‌تری برخوردار باشند و در مقابل مسائل و مشکلات مالی، فرهنگی و ارتباطی پیش‌بینی‌های حمایتی و پشتیبانی لازم به عمل آید. کما اینکه برخی از وزارتخانه‌ها به چنین اقدامات فرهنگی و مدیریتی دست یازیده‌اند.

۷- تحقیق و توسعه، امروزه یک پدیده و حرکت فرهنگی و اجتماعی است. بنابراین باید بستر مناسب آن را در جامعه فراهم ساخت. باید سرمایه‌گذاری کرد و اعتبار مالی کافی در اختیار گذاشت، باید باور داشت که تحقیق چراغ راه آینده و زیربنای هر برنامه و اندیشه‌ای است، باید مؤسسات تولیدی و صنعتی، سازمانهای اداری و اجرایی، سازمانهای برنامه‌ریزی و سیاستگذاری را آگاه ساخت که از دستاوردهای تحقیقات بهره‌جویند.

۸- باید درواگذاری کارها و موقعیتهای مهم به افراد ناوارد و ناآگاه و غیر مسؤول تأمل بیشتری کرد و مصلحت جامعه را بر مصلحت فردی ترجیح داد و باید از واگذاری کارها و موقعیتهای کوچک به افراد کاردان، مجرب و مسؤول پرهیز کرد. زیرا این عمل زیربنای ارزشها، باورها و هنجارهای فرهنگی و اجتماعی را - مثل موریانه که بر جان درخت افتد - از دورن تهی کرده و نابود می‌کند.

۹- در واگذاری مراکز تحقیقاتی به افراد باید دقت بیشتری کرد. مدیریت مراکز تحقیقاتی با مدیریت سایر مؤسسات و سازمانها تفاوت بنیادی دارد. مدیران مراکز تحقیقاتی باید روحیه تحقیق، نوآوری، شم قوی مدیریت و رفتار علمی و انسانی داشته باشند.

۱۰- در ارتباط با نهادینه ساختن فرهنگ پژوهش و باور داشتهای پژوهشی باید به آموزش مستقیم و غیر مستقیم مردم از طریق رسانه‌های گروهی و ارتباطات جمعی پرداخت. یادآوری این واقعیت لازم است که تحقیق و توسعه و بهره‌یابی از دستاوردهای علمی و فن آوری لازمه زندگی امروزی و لازمه پاسخگویی به نیازهای بنیادی و انتظارات و توقعات روزافزون آنها است. بنابراین هدایت آنها به تفکر علمی، به احترام به آموزش و پژوهش، مطالعه و تحصیل و بها دادن به محققان و معلمان جامعه جزو ارزشهای اجتماعی و فرهنگی و یادمان‌های دینی و فرهنگی است.

۱۱- توجه بنیادی به این واقعیتهای سرمایه‌گذاری فرهنگی و علمی، برنامه‌ریزی در زندگی، قناعت برای فردا، سرمایه‌گذاری مالی و انسانی، توجه به افق‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و اعتقاد به پندار و گفتار و کردار درست از اخلاق حسنه و از ارزشهای والا و باورداشتهای دینی انسانی سرچشمه می‌گیرد. این حرکت متعالی، موجب شکوفایی انسانی، خانواده و جامعه است. بنابر این در برنامه‌های آموزشی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی این اصول و مبادی جزو اولویتهای رسانه‌های گروهی و ارتباط جمعی باید باشد.

۱۲- در واگذاری امور، مسؤولیتهای و اختیارات به اشخاص، بویژه در واگذاری امور آموزشی و پژوهشی مراکز تحقیقاتی و دانشگاهی - باید به پنج اصل مهم و تجربه شده جوامع انسانی یعنی تخصص، تجربه، شایستگی، استعداد و تلاشهای متعهدانه و مسؤولانه افراد توجه بنیادی کرد. بدینگونه با واگذاری امور، مسؤولیتهای و اختیارات به

افراد بر پنج اصل مذکور، جامعه آرام می‌گیرد و احساس امنیت می‌کند. زیرا جامعه و افراد جامعه احساس می‌کند که حقی و حقوقی از کسی ضایع نخواهد شد و هر کس بهره تلاش و کوشش خود را از زندگی و از جامعه خواهد گرفت.

۱۳- فن آوری و فرهنگ پویا را نمی‌توان از سایر کشورها خریداری کرد و با حصارکشی و کشیدن دیوارهایی مانند دیوار چین نمی‌توان با تهاجم فرهنگی مقابله کرد. اینها پدیده‌های فرهنگی و برخاسته از بطن و متن جامعه و فرهنگ جامعه جهانی می‌باشد. بنابراین، برای داشتن تکنولوژی، فرهنگ پویا و برای جلوگیری از تهاجم فرهنگی، باید به تقویت بنیانهای فکری، فرهنگی و اجتماعی جامعه پرداخت. این واقعیت زمانی تحقق می‌یابد که جامعه صاحب فن آوری خودی، صاحب مراکز تحقیقات مستقل و متعدد، روحیه نوآوری، روحیه سرمایه‌گذاری و آینده‌نگری و قدرت دفاع از امنیت شخصی و فکری و... باشد.

۱۴- مدیران و مسئولان رده بالای جامعه باید با توجه به سیاستها و راهبردهای پژوهشی کشور و با تکیه به واقعیتها و آمارهای متقن، توانایی‌ها، امکانات و تنگناهای کشور به برنامه ریزی بپردازند.

۱۵- اصلاح نظام تحقیقاتی و آموزشی کشور باید در جهت خودباوری، خود اتکایی، نوآوری و آشتی آموزش با پژوهش و در راستای شکوفایی فرهنگی، علمی و بینش جوانان، محققان، مدیران و برنامه ریزان کشور صورت گیرد. آنطور که آموزش، مبتنی بر پژوهش و هر یادگیری مبتنی بر آمار و ارقام و دلایل متقن علمی استوار باشد.

۱۶- تأسیس و گسترش مراکز تحقیقاتی دولتی و غیر دولتی، کتابخانه‌های تخصصی دولتی و غیر دولتی، مراکز اطلاع‌رسانی و فرهنگی دولتی و غیر دولتی باید با حمایت و پشتیبانی سازمانی، مالی و سیاسی دولت توسعه یابد و در این راستا باید از دیوان سالاری و فرقه‌گرایی، گروه‌بازی و مانع‌تراشی‌های سلیقه‌ای، شخصی و ایدئولوژیکی پرهیز شود.

۱۷- مدیران سطوح میانی و اجرایی این واقعیت انکارناپذیر را باید بپذیرند که تجربه‌های شخصی، سلیقه‌ای و روابط شخصی مانع تحول، نوآوری، بازدهی و پیشرفت هر سازمان است و به این واقعیت اعتقاد داشته باشند. که بدون تحقیق و شناخت جامع و علمی هر نوع برنامه ریزی و ساماندهی با شکست مواجه خواهد بود

و امکانات و توانایی‌های فردی و سازمانی به حداقل بهره‌دهی خواهد انجامید.

۱۸- مؤسسات مالی و اعتباری کشور، بویژه بانکها، ضوابطی را برای واگذاری اعتبارات بانکی به مراکز پژوهشی غیر دولتی تدوین نمایند و با واگذاری اعتبارات مالی چنین مؤسساتی را مورد حمایت قرار دهند.

در سالهای گذشته، بانکها به فعالیتهای مؤسسات پژوهشی غیر دولتی، بویژه مؤسسات تحقیقات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با تعجب و تردید می‌نگریستند و باور نداشتند که چنین مؤسساتی در سوددهی و برگشت سرمایه‌ها نقشی داشته باشند. بنابراین از واگذاری اعتبارات ولو به حداقل، استنکاف می‌کردند.

۱۹- وزارتخانه‌های ذیربط بایستی با اختصاص درصدی از بودجه تحقیقاتی و اعتباری خود به مراکز تحقیقات غیر دولتی، آنها را مورد حمایت و پشتیبانی قرار دهند. در این راستا، مؤسسات پژوهشی غیر دولتی به خاطر ویژگیهایی که دارند در اولویت قرار گیرند. با این کیاست، آینده‌نگری و مدیریت هوشمندانه، می‌توان به توسعه و نهادینه شدن تحقیقات و فرهنگ تحقیقات امیدوار بود.

یادداشتها

- ۱- سیف اللهی، سیف الله: فرایند و مراحل توسعه... ۱۳۷۴
- 2-Research and development
- ۳- سیف اللهی، سیف الله: موانع توسعه اجتماعی در ایران، ۱۳۷۴
- ۴- فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، ویژه نامه، زمستان ۱۳۷۳، صص ۲۷-۷
- ۵- نشریه تدبیر: شماره ۴۳ سال ۱۳۷۳، صص ۲۲ مصاحبه آقای دکتر حجت معاونت آموزشی و پژوهشی وزارت صنایع
- ۶- فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، ویژه نامه، زمستان ۱۳۷۲، صص ۲۴-۲۳
- ۷- فصلنامه مدیریت علمی و پژوهشی، ۱۳۷۲
- ۸- فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، زمستان ۱۳۷۲، صص ۲۴-۲۳
- ۹- فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، ۱۳۷۲
- ۱۰- چون مقدار GNP سال ۷۱ هنوز اعلام نشده است. این رقم نسبت بودجه تحقیقات به GDP است. (نقل قول از همان مأخذ)
- ۱۱- مصاحبه با آقای مهندس میرسلیم و فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، شماره ۳ صص ۱۵-۶
- ۱۲- اقتباس از سخنرانی دکتر مصطفی معین، فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی کشور، ۱۳۷۲
- ۱۳- از مقاله بودجه پژوهشی... مهین شایان، فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، ۱۳۷۲
- ۱۴- همان مأخذ
- ۱۵- سیف اللهی، سیف الله: پایگاه تحقیقات... ۱۳۷۴
- ۱۶- برای پرهیز از اطاله کلام به مقاله نگارنده تحت عنوان پایگاه اجتماعی در برنامه ریزی های توسعه اقتصادی- اجتماعی ایران در کتاب اقتصاد، سیاسی، ۱۳۷۴ مراجعه شود.
- ۱۷- حبیبی، حسن: فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، پیشگفتار، ویژه نامه، زمستان ۱۳۷۲، صص ۱۲

منابع

- ۱- بانک مرکزی ایران، بررسی تحولات اقتصادی کشور بعد از انقلاب، تهران، سالهای ۱۳۶۰ به بعد
- ۲- پیرنیا، حسین: تفکر علمی و توسعه اقتصادی و اجتماعی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۷
- ۳- تافلر، الوین: ترجمه شهیندخت خوارزمی، موج سوم، تهران، نشر نی، ۱۳۷۶
- ۴- تدبیر، تحقیق و توسعه و نیازهای کنونی، مقاله‌های دیگر شماره ۴۳، سال پنجم، ۱۳۷۳، ص ۳۲-۳۸
- ۵- سیف‌اللهی، سیف‌الله: اقتصاد سیاسی ایران، مجموعه مقاله‌ها و نظرها، تهران، پژوهشکده جامعه پژوهشی و برنامه ریزی المیزان، ۱۳۷۴
- ۶- سیف‌اللهی، سیف‌الله: نگرش جامعه‌شناختی بر پدیده بهره‌وری، تدبیر، شهریور ۷۷، ص ۴۲-۴۴
- ۷- سیف‌اللهی، سیف‌الله: فراز و نشیب عملکرد مدیریت و مشارکت مدنی در جامعه ایران مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، پاییز و زمستان ۱۳۷۶
- ۸- سیف‌اللهی، سیف‌الله: تنگناها و افقها در آموزش عالی، مجله علوم انسانی دانشگاه سیستان و بلوچستان، پاییز و زمستان ۷۵
- ۹- سازمان برنامه و بودجه، دورنمای اقتصادی - اجتماعی ایران، ۴۶-۱۳۶۶، تهران، ۱۳۶۶
- ۱۰- سعیدی نوری نائینی، محمد: نقش تحقیق در توسعه کشاورزی، برنامه و توسعه، شماره هفتم، ۱۳۵۶ ص ۷-۴۱
- ۱۱- سازمان برنامه و بودجه، مدیریت آموزش عالی تحقیقات بررسی گذشته و ساخت وضع موجود واحدهای پژوهشی بخش عمومی کشور تهران، ۱۳۶۴
- ۱۲- عیسوی، چارلز: تاریخ اقتصادی ایران، ترجمه یعقوب آژند، تهران، نشر گستره، ۱۳۶۲
- ۱۳- فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی رهیافت، تهران، شورای پژوهش‌های علمی کشور، شماره ۱-۱۲ همان مأخذ
- ۱۴- فصلنامه سیاست علمی و پژوهشی، تهران، شورای پژوهش‌های علمی کشور، ویژه نامه، زمستان ۱۳۷۲، و شماره‌های ۲ و ۳ و ۴ و ۵
- ۱۵- وزارت فرهنگ و آموزش عالی، مجموعه مقالات سمینار توسعه و تحقیق، تهران ۱۳۶۸
- ۱۶- وزارت فرهنگ و آموزش عالی مرکز سیاست علمی و پژوهشی، بررسی سیر تحول هزینه‌های

تحقیقاتی در ایران در سالهای ۱۳۴۷-۱۳۶۲، تهران، آذر ۱۳۶۳

۱۷- هریس، پل: درون جهان سوم، ترجمه شاداب وجدی، تهران، مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۶۹

18- Bostock, F. Planning and power in Iran, London: Alssagi books. 1984.

19- Farazmand, A. State Bureaucracy and Revolution in Iran, London: Alssagi books. 1984.

20- Karshenas, M. Oil, State and industrialization in Iran, London: Alssagi books. 1990.

21- Trends, Futyre. The Role of satelite communication in National Development, Media Asia, Vol, 20, No.1.1993

22- Worsley, Peter. The Three Words, Culture & Development, London: Weiden and Nicolson, 1988

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

مجله مطالعات جغرافیایی

